

JARI NIEMELÄ

Suomen maatalous käännepöhdassa 1800-luvulla

Keskustelu Suomen maatalouden sopeuttamisesta maailmantalouden muutoksiin kävi vilkkaana 1880-luvulla. Maitotaloustuotannon kasvu oli nopeaa, ja voin tuotannon suojelemiseksi margariinille säädettiin tullit. Keskustelussa esitettiin myös viljatullien käyttöön ottamista. Kysymystä Suomen maatalouden tuotantopolitiikan suunnasta 1800-luvun loppupuolella on käsitelty pitkälti myöhemmän maitotaloustuotannon hallitsemisen näkövinkkelistä.

■ USA:sta tuli 1860-luvulla pysyvästi merkittävä tekijä Euroopan viljamarkkinoilla, kun kuljetuskustannukset alenivat ja maanosassa oli käytännössä kaikkialla voimassa viljan tullivapaus. Amerikkalaisen maatalouden suurempi tehokkuus aiheutti 1870-luvulla Eurooppaan tuotujen viljamäärien kasvaessa viljan hintatason selvän romahduksen, ja tästä syntyi niin sanottu viljakriisi 1800-luvun lopulla. Eurooppalaisten tuottajien oli sopeuduttava. Suurtilalliset pystyivät tehostamaan tuotantoaan hankkimalla uutta teknologiaa ja paikoin siirtymään esimerkiksi sokerijuurikkaaseen. Toinen mahdollinen tuotantosuunta oli lypsykarjatalous, joka oli erityisesti pientuotannon tyyppinen reaktio viljakriisiin.¹

Kun koppeliviljely tuli yleisesti tunnetuksi, siitä saatiin suomalaisille pelloille sopiva kiertoviljelyjärjestelmä. Sen avulla voitiin lisätä rehuntuotantoa ja myös karjatalouden tuottavuutta. Koppeliviljely on menetelmänä peräisin Pohjois-Saksasta, missä koppelweiden tarkoittaa pellon, niityn ja laitumen yhteiskäyttöä, niiden jatkuvaa vuorottelua. Nelivaiheinen kierto koostui kesannosta sekä syysviljan, kolmi- tai nelivuotisen heinän ja kevätviljan viljelystä. Jo Pehr Adrian Gadd tunsu 1770-luvulla tämän viljelytavan.

Koppeliviljely ei kuitenkaan päässyt laajempaan tietoisuuteen ennen kuin 1800-luvun puolimaissa. Vanhin varma tieto koppeliviljelystä Suomessa on Eurajoelta Vuojoen kartanosta, missä aloitettiin koppelikierto 120 hehtaarin alalla vuonna 1835. Kartanon omistaja L. M. Björkenheim kertoi omaksuneensa kierron ulkomaisesta kirjallisuudesta ja olleensa tyytyväinen rehusidon paranemiseen.²

Koppeliviljelyyn kohdistui myös epäluuloja. Erityisesti vanhoille rintapelloille oltiin haluttomia kylvämään heinää tai muita rehuksveja. Esimerkiksi vuoden 1852 maanviljelyskokouksessa valtioneuvos von Born piti niittyviljelyn parantamista tärkeänä, mutta arvokkaita kylänvainioita ei hänen mielestään pitänyt kylvää heinälle ”ennen kuin opimme syömään ruohoa”.³

Viljakriisi ja maitotalouden mahdollisuudet

Vaikeimpana pulmana koppeliviljelyyn siirtymisessä oli viljanviljelyn säilyttäminen mahdollisimman laajana. Aluksi heinää ei kylvetty peltoon, vaan niityille, joita oli voi-

tu valmistaa kylvökuntoon. Uusi koppeli- viljelykierto järjestettiin monesti ensin nuoremille viljelyksille, ja rintapelloilla käytettiin vanhoja menetelmiä. Vasta kun niittyjä oli saatu raivattua riittävästi kiertoon, voitiin vanhatkin pellot ottaa mukaan. Hyvin yleistä oli, että siirtymävaiheessa käytettiin yhdistettyä kolmivuoro- ja koppeliviljelyä. Matti Peltonen on tullut siihen tulokseen, että heinäviljelyä kohtaan ei yleensä tunnettu mitään erityisiä ennakkoluuloja.⁴

Yleisissä maanviljelyskokouksissa vuosina 1847–52 keskusteltiin kiertoviljelystä ja karjanhoidon kehittämisestä, mutta vasta vuonna 1857 Mustialassa lypsykarjanpitoa esitettiin leipäviljanviljelyä korvaavaksi ja tukevaksi tuotantosuunnaksi: "...ettei jyvään viljelys saisi olla pääasia, vaan karjanhoito; siitä sitte tulisi parempi jyvään saalis".⁵ Tällä tarkoitettiin sitä, että paremmalla ja laajemmalla karjanhoidolla saataisiin paitsi karjantuotteita myös enemmän lantaa peltokasvien ravinnoksi.

Karjatalouden parantaminen puhumatta- kaan karjatalousvaltaiseen tuotantomuotoon siirtymisestä oli hidasta ja vaivalloista. Nimimerkki H. R-n kirjoitti *Tapiossa* vuonna 1867: "Se on yleisesti tunnustettu asia että karjan hoito on luotettavin rahan-tulo keino maanviljelyksessä. Mutta vaikka se niin kyllä ymmärretään, niin on merkillistä että niin harvat tahtovat sitä oikein ruveta parantamaan siihen toivottuun tilaan."⁶

Tämä kirjoitettiin maaliskuussa 1867, jolloin ei viedä tiedetty edessä olevista katastrofaalisista nälkävuosista. Ajatussuunnan mukaan viljan viljely on epävarmaa, mutta karjataloudessa ei juuri koeta katovuosia. Voidaan kysyä, vaikuttivatko nälkävuodet merkittävästi siirtymiseen karjatalousvaltaiseen tuotantoon?

Myönteinen vastaus ei ole ollut tavallinen yleisteoksissa, vaikka tällainen "tuntu- ma" on ollut. Pentti Virrankoski on kirjoit- tanut: "...kokemukset [nälkävuodet] ravis- telivat kansakuntaa, ja niiden on usein ajat-eltu olleen seuraavan aikakauden taloudel- lisen kehityksen päävirikkeenä. Sitä en kuitenkaan usko. ... Sattui kuitenkin niin että ulkopuoliset voimat alkoivat heti 1860-

luvun nälkävuosien jälkeen nostaa Suomea kurjuudesta ja ohjata kansaa vaurastumisen tielle."⁷ Erkki K. Osmonsalo esitti lähes vastaavan käsityksen Suomen historian käsikir- jassa jo vuonna 1949.⁸

Arvo M. Soininen on todennut tutkimuk- sessaan *Vanha maataloutemme* vuodelta 1974, että ennen nälkävuosia vain valistu- nein osa maatalousväestöä näyttää käsittä- neen, että uudistuksia tarvittiin välttämättä. Katovuodet saivat Soinisen mukaan tavalli- sen kansanmiehenkin luottamuksen perin- näisiin viljelymenetelmiin horjumaan. Hän viittaa Agathon Meurmanin vuonna 1892 ilmestyneeseen kirjaan *Nälkävuodet 1860- luvulla* ja J. V. Tallqvistin vuonna 1898 il- mestyneeseen 1860-luvun katoja käsitellee- seen kirjoitukseen sekä V. F. Johanssonin vuonna 1924 painettuun teokseen *Finlands agrarpolitiska historia*. Agathon Meurman tunsii maatalouskysymykset, sillä hän oli opiskellut Mustialassa ja hoitanut menestyk- sekkäästi omistamaansa Liuksialan karta- noa. Meurman kirjoittaa, että uudistukset olivat tarpeen "jos haluamme elää", mutta että ratkaisevia olivat kuitenkin kansan valis- tustason kasvu kansakoululaitoksen ansios- ta ja monet muut suotuisat tekijät. Tallqvist viittaa asiaa käsitellessään Meurmaniin ja useisiin aikakauden lehtikirjoittajiin ja to- teaa lähinnä yleisen kehityskulun johtaneen muutoksiin maataloudessa. Johansson viit- taa osaltaan edellä mainittuihin kirjoittajiin.⁹

1. Matti Peltonen (1992) *Talolliset ja torpparit: vuosi- sadan vaihteen maatalouskysymys Suomessa*, Historiallisia Tutkimuksia 164, Helsinki: SHS, 68–70; Ken A. Ingersent & A. J. Rayner (1999) *Agricultural policy in Western Europe and the United States*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 24–75.

2. Jari Niemelä (1996) *Lääninlampureista maaseutu- keskuksiin. Maaseutukeskusten ja niiden edeltäjien maatalousneuvonta 1700-luvulta 1990-luvulle*, Hel- sinki: SHS, 60–61.

3. Niemelä (1996) 74–76.

4. Peltonen (1992) 82–93.

5. Niemelä (1996) 78.

6. *Tapio* 30.3.1867.

7. Pentti Virrankoski (2001) *Suomen historia. Ensimmäinen osa*, SKS:n toimituksia 846 Helsinki: SKS, 527.

8. Erkki K. Osmonsalo (1949) "Perustuslaillisen kehi- tyksen kausi", teoksessa Arvi Korhonen (toim) *Suomen historian käsikirja*, Helsinki: WSOY, 206.

9. Arvo M. Soininen (1974) *Vanha maataloutemme: maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen*

Kumpikaan ei siis näe nälkävuosia erityisesti uudistuksiin vaikuttaneena tekijänä.

Teppo Vihola tukeutuu tutkimuksessaan *Leipäviljasta lypsykarjaan* Soiniseen todeksaan, että nälkävuodet olivat päätepiste perinnäisen maatalouden kaudelle: ”Niiden jälkeen tuskin kukaan valistunut ihminen saattoi uskoa vanhan maatalouden jatkamismahdollisuuksiin.” Vihola kuitenkin myös korostaa todellisen muutoksen hitautta.¹⁰ Suomen maatalouden historiassa Vihola toteaa, että monessa yhteydessä on esitetty nälkävuosien olleen lähtökohtana tuotantosuunnan muutokselle. Hän ei enää yhdy tähän, vaan tulkitsee muutoksen taustalla olleen yleinen, koko suomalaista yhteiskuntaa koskettanut rakennemuutos. Kun suomalaiset siirtyivät vaihdantalouteen, myös maatalous kaupallistui, ja Vihola korostaa nimenomaan tätä kaupallistumiskehitystä.¹¹

Rahatalouden tulo talonpoikaistalouteen tulee esille kangasalalaisen kirjoittajan maa-seutukirjeessä *Uudessa Suomettaressa* loka-kuussa 1876: ”Työväki täällä on kallista, monen talon on täytyntä vähentää työvoimaansa ja asettaa peltoaan kylvöheinälle sekä parantaa karjatalouttaan ja alkaa siitä ottaa suurempia tuloja. Tämä onkin ehkä nykyajalle sopivin ja helpoin rahan-keräyskeino.”¹² Kirjoittajan näkökulma on varsin erikoinen, kun hän tulkitsee ympäristössään havaitsemiaan muutoksia. Kuitenkin kirje ilmentää hyvin käsitystä karjataloustuotannon kehittämisen ja rahatalouden välisestä kytköksestä.

Aikalaiset kyllä kiinnittivät katovuosien aikana ja jälkeen huomiota siihen, että yksipuolinen viljanviljely ilman tehokasta karjataloutta kärsi paitsi lannoituksen puutteellisuudesta myös vuosittaisista sadonvaihteluista. Esimerkiksi maisteri Oskar Ernst Rönnbeck neuvoi lokakuussa 1867 *Åbo Underrättelserissä* loimaalaisia talonpoikia: ”Luovu yksinomaisesta viljanviljelystä, jota olet tähän asti harjoittanut, jottei koko hyvinvointi olisi riippuvainen yhdestä hallayöstä; pane sen tähden puolet äärettömistä pelloistasi kylvöheinälle, jotta voit parantaa ja lisätä karjaasi ja lannoittaa jäljelle jäävät viljavainiosi.”

Rönnbeck piti yksiomaista viljanviljelystä ryöstöviljelynä, koska käytettävissä ei ollut riittävästi karjanlantaa. Hän moitti loimaalaisten vanhakantaista talonpitoa, jonka hän kärjisti perustuvan kolmeen tekijään: pellon ryöstöviljely, karjan näännytysruokinta ja metsien perinpohjainen hävittäminen.¹³

Karjataloudessa alkoi vähittäinen nousu, jonka voi katsoa kulminoituneen 1880-luvulla. Vuosikymmenen puoliväliin osuu taitekohta, jolloin lehmien lukumäärä alkoi kasvaa voimakkaasti vuosittain. 1880-luvun alkupuolella Suomessa oli 796 000 lehmää, vuonna 1890 lehmiä oli jo 930 000. Tätäkin tärkeämpää oli yksittäisen lehmän tuotoksen kasvu.¹⁴ Tavanomaisista lypsymääristä on perin vaikea saada tietoja. Kaikesta päätellen lypsymäärien kehitys oli hidasta 1880-luvun lopulle saakka, mistä alkaen erityisesti heinän peltoviljelyn leviäminen kasvatti lehmien tuotosta. Vaihtelut olivat kuitenkin suuria: naapurien tuotomäärissä saattoi olla huomattava ero karjanhoidon tasosta riippuen.¹⁵

maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle, Historiallisia Tutkimuksia 96, Helsinki: SHS, 409; Agathon Meurman (1892) *Nälkävuodet 1860-luvulla*, Helsinki: Kansanvalistusseura, 64–65; J. V. Tallqvist (1898) *Om den inverkan missväxterna på 1860-talet utöfvade på den ekonomiska företagsarbeten i landet*, Ekon. Samfundet i Finland Föredrag och förhandlingar I:3 Helsingfors, V. F. Johansson (1926) *Finlands agrarpolitiska historia II Huvuddragen av allmänpolitiska inflytelser och jordpolitiken under ständerlandagens tid*, Helsingfors, 50–68 ja 445–447; Esim. Mikkelin lääninagronomi Alfred Serlachius esitti vastaavia näkökantoja muistelmissaan 25-vuotisesta toiminnastaan, *Mikkelin Sanomat* 9.4. 12.4. ja 16.4.1890. Ks. myös Arvo M. Soininen (1982) 'Maa ja metsätalous', teoksessa Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala & Viljo Rasila (toim.) *Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi*, Helsinki: Tammi, 27.

10. Teppo Vihola (1991) *Leipäviljasta lypsykarjaan: maatalouden tuotantosuunnan muutos 1870-luvulta ensimmäisen maailmansodan vuosiin*, Historiallisia Tutkimuksia 159 Helsinki: SKS, 12.

11. Teppo Vihola (2004) 'Pärjääkö pienviljely?', teoksessa Matti Peltonen (toim.) *Suomen maatalouden historia 2*, Helsinki: SKS, 157–158.

12. *Uusi Suometar* 13.10.1876. Maaseudun rahataloudesta kirjoitti esim. *Suomen Maanviljelyslehti* 1887, 35.

13. Veikko Laakso (1994) *Suur-Loimaan historia 2*, Loimaa: Suur-Loimaan historiatuimikunta, 147; *Åbo Underrättelser* 10.10.1867.

14. Arvo M. Soininen (1974) 203; Teppo Vihola (2004), 160–165.

15. Teppo Vihola (1991) 73.

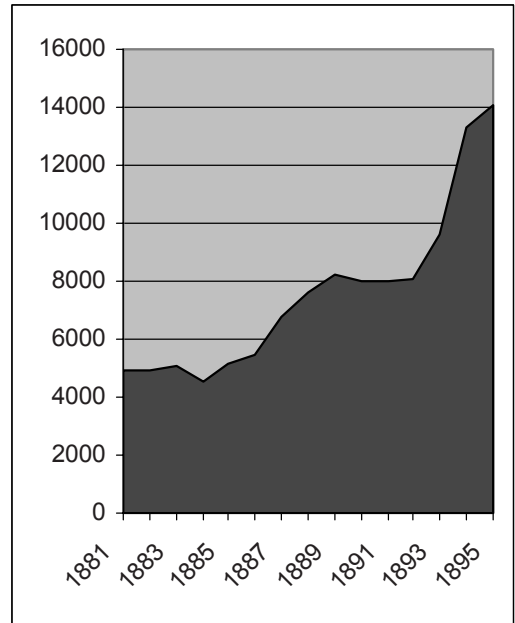
Voin vienti lähti jyrkkään nousuun vuonna 1887. Tällöin alkoi talvimerenkulku linjalla Hanko – Kööpenhamina, mikä osaltaan avasi Tanskan markkinat suomalaisille. Tanskalaiset käyttivät suomalaista voita pääasiassa omaan kulutukseensa tai vientivoinssa ”väärentämiseen”. Kuitenkin vasta kun suomalaiset saivat solmittua kauppasuhteita Englantiin, alkoi voinviennin verraton nousu, joka näkyy oheisesta kuviosta.¹⁶

Voille ei tarvinnut kaavailla suojeletulleja, sillä voita ei saanut mistään Suomea halvemmalla. Enemmän alettiin huolestua margariinin tuonnista. Ranskassa 1860-luvulla kehitetty naudantalista valmistettava ”keinovoi” oli alun perin tarkoitettu voin korvikkeeksi ja takaamaan rasvansaanti myös köyhälle väestölle. Kun margariinia alettiin valmistaa kasvisrasvoista, siitä tuli voille todellinen kilpailija. Margariinia saattoi käyttää voin väärentämiseen ja jopa myydä voina. Tämän vuoksi 1880-luvun puolivälin jälkeen useissa Länsi-Euroopan maissa annettiin säädöksiä margariinin merkitsemisestä ja kaupasta, mistä Suomessa oltiin kovin tyytyväisiä. Erityisesti Englannin varsin ankara margariinilaki nosti voin hintaa.¹⁷ Sanomalehti *Lounas* kirjoitti: ”... tuo voiliikkeen vaarallisin kilpailija näyttää kaikkialla joutuvan tarkan valvonnan ja ankaran rajoituksen alaiseksi...”¹⁸

Kun margariinia alkoi ilmestyä Suomen markkinoille, senaatti määräsi sille tuontitullin keväällä 1886.¹⁹ Tulli korotettiin kahden vuoden kuluttua moninkertaiseksi, mikä merkitsi käytännössä margariinin tuonnin loppumista.²⁰ Vuonna 1892 kiellettiin margariinin valmistus, mitä perusteltiin vientivoin maineen säilyttämisellä; pienikään epäilyksiä voin väärentämisestä ei saanut syntyä.²¹ Margariinitulleista ei syntynyt minkäänlaista julkista keskustelua, mutta sitä enemmän tunteita kuohutti kysymys rukiin suojeletulleista.

Vapaakauppa vai viljatullit?

Viljakaupan vapaus oli yksi fysiokraattien pääopinkappaleista, joka toteutettiin Ranskassa vuonna 1774. Ruotsin Kustaa III antoi vuonna 1775 asetuksen kotimaan viljakaupan vapauttamisesta muutamissa lääneissä,

Voin vienti (bruttotonnia) vuosina 1881–1895.
Lähde: STV.

muun muassa koko Suomessa. Kokemukset olivat hyviä, ja vapaus laajennettiin koko valtakuntaan vuonna 1780. Ulkomaiselta viljalta perittiin tulli, mutta katovuosina tuontia hyvitetiin tullivapauksin ja sisäisen viljakaupan vapaus helpotti myös tuontiviljan markkinointia. Viljan tuontisuoja oli kuitenkin osa aikakauden talouspolitiikkaa, jota noudatettiin koko Euroopassa.

16. Seppo Simonen (1949) *Lypsykarjatalousvaltainen tuotantojärjestelmä Suomessa*, Helsinki, 97–109.

17. Teppo Vihola (2004) 215; Timo Kuukasjärvi (1999) 'Maidontuottajat ja margariini – onko sula sopu mahdoton', teoksessa Kimmo Jalonen (toim.) *Myrkyin kylvää vai pubdasta luontoa – maaseutu, ympäristö ja historia*, Turku: Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 60, 64–65; *Hufvudstadsbladet* 1.12.1885; *Folkvännen* 12.12.1885; *Nya Pressen* 22.2.1886; *Oulun Lehti* 17.7.1886; *Helsingfors Dagblad* 28.6.1886; *Aura* 3.2.1888. Koska suomalainen talonpoikaisvoita oli laadultaan epätasaista, heräsi ostajissa helposti epäily, että siihen oli sekoitettu margariinia, esim. *Åbo Tidning* 11.7.1886.

18. *Lounas* 8.9.1888. Kirjoittaja totesi, että margariinia saatetaan valmistaa vaikkapa koirien rasvasta ja viemäriverdestä, jotka käsitellään vaarallisilla hapoilla. Vrt. myöhemmät margariiniskandaalit.

19. Asetuskokoelma, Valtiovaraintoimituskunnan kirje 14.4.1886.

20. Asetuskokoelma, Keis. julistus 21.3.1888.

21. Margariinilakikomitean mietintö, komiteamietintö 1957:12, Helsinki, 4.

Erityisesti Englannin teollinen nousu 1700-luvun jälkipuoliskolla laajensi maataloustuotteiden kauppaa, ja Englanti oli ensimmäinen maa, joka käytännössä poisti kaikki viljatullit vuonna 1846. Useimmat Euroopan maat seurasivat brittien esimerkkiä, mikä johti aluksi nouseviin hintoihin ja kannusti suurviljelijöitä viljantuotantoon.²²

Suomessa harjoitettiin vuoteen 1859 saakka protektionistista tullipolitiikkaa. Tällöin annettu asetus alensi tulleja ja vapautti Suomen ja Venäjän välisen kaupan lähes täysin.²³ Viljan tuonti Venäjältä oli ollut vapaata jo autonomian ajan alkupuoliskolla, mutta vuonna 1864 tullit poistettiin kaikelta viljantuonnilta. Tullivapaus säädettiin olemaan voimassa vähintään 15 vuotta. Tällöin uskottiin viljan viennin mahdollisuuksiin sekä vapaan kilpailun hintoja tasaavaan vaikutukseen; tullien poistamisen puolesta puhui voimakkaimmin talonpoikaissäätö.²⁴

Monissa Länsi-Euroopan maissa alettiin keskustella viljatullien säätämisestä yhtenä keinona vastata viljakriisiin. Saksassa viljatullit tulivat voimaan jo vuonna 1879, ja niitä korotettiin useaan otteeseen. Ranska seurasi naapurinsa esimerkkiä kaksi vuotta myöhemmin. Ruotsissa oli toteutettu viljan vapaakauppa vuonna 1860, mutta viljatullit säädettiin uudelleen vuonna 1888. Ranskassa ja Saksassa viljatulleja korotettiin myöhemmin erityisesti ulkoeurooppalaisen viljan osalta. Saksassa esimerkiksi talonpoikaissiitto oli viljatullien korottamista vastaan, koska toimenpide suosisi sen mukaan vain suurviljelijöitä. Protektionismiin siirtymiseen vaikutti osaltaan 1880-luvun yleinen eurooppalainen taloudellinen lama ja myös ilmassa ollut sodan pelko.²⁵

Kun vapaa tuonti ja viljakriisi olivat tehneet kotimaisen viljanviljelyn huonosti kannattavaksi ja viljatulliasetuksen voimassaoloaika umpeutui, myös suomalaiset alkoivat keskustella tullien säätämisestä. Vuosina 1885–87 sanomalehdistössä uutisoitiin ja keskusteltiin runsaasti Saksassa ja Ranskassa toteutetuista viljatulleista ja niiden korottamisesta sekä Ruotsin viljatullisuunnitelmista.

Keskustelussa viljatulleista muodostui kolme linjausta. Etelän suomenmieliset ja

ylipäänsä alueen talonpojat kannattivat hyvinkin yksimielisesti tulleja. Ruotsinmieliset kannattivat liberalismiin nimissä tullivapautta ja lisäksi monen ruotsinkielisen keskustelijan mielessä oli myös maidonjalostuksen kehittäminen ja usein peitellysti myös teollisuuden tullipolitiikka Venäjän suuntaan. Monet kartanoitten ja suurtilojen omistajat olivat jo siirtyneet laajamittaiseen karjataloustuotantoon. Pohjois-Suomen asukkaat olivat ehdottomasti tullivapauden kannalla. Kaksi viimeksi mainittua ryhmää käyttivät ”lyömäaseenaan” maaseudun työväestön ja kaupunkiväestön etua.

Tampere-lehdessä julkaistiin syyskuussa 1885 pitkä artikkeli viljatulleista. Kirjoittaja kiinnitti huomiota siihen, että viinanpolttimot olivat alkaneet käyttää tuotannossaan maissia, joten talonpojat eivät saaneet viljaansa markkinoiduksi edes tätä kautta. Toisaalta hän totesi, että viinanpolttimoiden käyttämä viljamäärä tuskin vaikuttaisi viljan hintaan merkittävästi. Oli myös pelättävissä, että maissille säädetty tulli hyödyttäisi vain Venäjän viljakauppiaita. Tärkein viljan hintaan vaikuttanut tekijä oli kuitenkin, ”että monet muut suuremmat maat ovat viime aikoina alkaneet lähettää markkinoille viljaa suunnattoman paljon”. Kirjoittaja kiinnitti myös huomiota siihen, että Etelä- ja Länsi-Suomessa käytetään Venäjän leipäviljaa vain vähän mutta että se on sitä tärkeämpi Itä- ja Pohjois-Suomessa: ”Muutamissa osissa Viipurin lääninä syödään suurimmaksi osaksi Venäjän mattojauhoista leivottua leipää ja Oulun kaupungin kautta kulkee joka vuosi kymmeniä tuhansia jauhomattoja Oulun läänin köyhimpiin seutuihin petun höys-teeksi.” Viljatulli koskettaisi kipeästi työväestöä ja köyhintä maatalousväestöä, ja viimeisenä perusteluna viljatullin hylkäämiselle kirjoittaja esittää, että suomalaista viljaa voitaisiin viedä ulkomaille siemenviljaksi.²⁶ Tämä ajatus perustui ilmeisesti siihen, että 1700-luvulla suomalaista kaskiruista oli vietty jonkin verran siemeneksi Ruotsiin.²⁷

Ensimmäisenä julkisuuteen astui viljatullin puolesta Taivassalon isäntäyhdistys, joka keskusteli asiasta marraskuun kokouksessaan vuonna 1885 ja päätti ”kääntyä hallituksen puoleen anomuksella, että uutta

tullitaksaa laadittaissa myöskin maanviljelys saisi kohtuullista suojelusta ulkomaisten, etenkin Venäjän viljan kilpailua vastaan, sekä kehoittaa isäntäyhdistyksiä ja maamiesseuroja lausumaan mielipiteensä maanviljelyksen nykyisestä asemasta ja tarpeista”.²⁸

Taivassalon isäntäyhdistys lähetti kysymyksestä maanviljelystoimituskunnan päällikölle avoimen kirjeen. Siinä korostettiin, että suomalaisten viljanviljelijöiden on aivan mahdotonta kestää Venäjän kilpailua.²⁹ Jotta viljatullit eivät vaikeuttaisi köyhän väestönsä elämää, ne olisi pitänyt säätää tässä mielessä kohtuullisiksi, niin että välttämättä tarvittava viljamäärä voitaisiin tuoda ulkomailta.³⁰ Erikoiseksi asian tekee se, että aloitteellinen oli nimenomaan yksi paikallinen maamiesseura ja että maanviljelys- ja talousseurat jäivät kokonaan sivuun. On mahdollista päätellä Taivassalon esimerkin nojalla, että paikalliset itsenäiset maamiesseurat tunsivat epäluottamusta enimmäkseen ruotsinkielisiä ja valtiovallan holhoamia maanviljelys- ja talousseuroja kohtaan ja halusivat tärkeiksi katsomissaan asioissa esiintyä nopeasti ja suoraan.

Aura kannatti kohtuullisia viljatulleja, jotta vilja kulkisi ylituotantoalueilta alituotantoalueille. Lehden linjan mukaisesti viljatullit kiinnitettiin myös suomalaisuuskysymykseen: ”Suomen maa ensikädessä suomalaisille.”³¹ *Uudessa Suomettaressa* nimimerkki S.K. arveli viljatullien kautta nousevien hintojen kohottavan myös maataloustyöväestön palkkoja. Muuten hän perusteli viljatullien tarpeellisuutta samoin kuin muidenkin lehtien kirjoittajat.³² *Hämeen Sanomat* kirjoitti tammikuussa 1886: ”...edistettävä maanviljelystä, jossa suhteessa viljatulli ja maanviljelyslainain tunnollinen käyttäminen ovat myös oivalliset”.³³ Suomenmielisten kantana oli, että Suomeen pitäisi säätää viljatullit, jotta maatalouden asema voitaisiin turvata; viljan tuotanto voitaisiin hoitaa kotimaassakin.

Ruotsinmielinen *Wiborgsbladet* totesi jo toukokuussa 1885, että valtion rahatilanne oli niin hyvä, että viljatullien säätämiseen ei ollut tarvetta. Lehti puolusti ylipäänsä vapaakauppaa, ja sen mukaan esimerkiksi Saksan viljatullien korotukset liittyivät maan

sotilaalliseen varustautumiseen ja Itävallassa puolestaan maan kehnoihin finansseihin.³⁴ Samoin ruotsinmielinen *Åbo Tidning* piti viljatulleja vahingollisena erityisesti köyhemmälle väestölle, eikä protektionismia pitäisi muutenkaan suosia.³⁵ *Helsingfors Dagblad* kommentoi aikaisemmin kerrottua *Tampereen Sanomien* kirjoitusta ja totesi, että keitä viljatullit sitten koskettaisivat enemmän kuin vähäosaisia.³⁶ Ruotsinkielisten lehtien kirjoittelussa tulee selvästi esille, että työväestön asemaa haluttiin käyttää nimenomaisena perusteena viljan tullivapaudelle. Suomenmielisellä puolella oli valmiina vastaveto: *Aamulehti* viittasi siihen, että maatalouden työväestö ei suinkaan elänyt rahataloudessa. Tämän vuoksi viljan hinta ei sinänsä ollut oleellinen, sillä ”kapan ne maksavat päivältä olipa vilja kalliimpaa tai huokeempaa”.³⁷

22. Aimo Wuorinen (1966) *Turku kauppa- ja kaupunkina Ruotsin vallan loppukautena. II. Ulko- ja kotimaan-kauppa*. Historiallisia Tutkimuksia L, 2, Helsinki: SHS, 12–20; Niek Koenig (1994) *Failure of Agrarian Capitalism: Agrarian Politics in the United Kingdom, Germany, the Netherlands and the USA, 1846–1919*, London and New York: Routledge, 40–48; Jari Niemelä (1998) *Vain hyödynkö tähden? Valistuksen ajan hyötyajattelun, luonnontieteen ja talouspolitiikan subde Pebr Adrian Gaddin elämäntyön kautta tarkasteltuna*, Historiallisia Tutkimuksia 199, Helsinki: SKS, 178; Ken A. Ingersent & A. J. Rayner (1999) 24–75; Karl Gunnar Persson (2000) *Grain Markets in Europe, 1500–1900: Integration and Deregulation*, Cambridge: Cambridge University Press, 2–6.

23. Viljo Rasila (1982) 'Kauppa ja rahaliike', teoksessa Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala & Viljo Rasila (toim.) *Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi*, Helsinki: Tammi, 99–100.

24. Leo Harmaja (1922) *Suomen aikaisemmat maataloustullit*, Kerava: Suomen Maataloustuottajain Keskusliitto, 44–46; Viljo Rasila (1966) 'Vuoden 1914 viljatulliasetus', teoksessa *Historiallinen Arkisto 60*, Turku: SHS, 297–299.

25. Niek Koenig (1994) 71–77; *Finland* 14.2.1885; *Uusi Suometar* 4.3.1885; *Aamulehti* 24.3.1885.

26. *Tampere* 5.9.1885 ja 9.9.1885.

27. Arvo M. Soininen (1974) 187.

28. *Aura* 10.12.1885; *Turun Lehti* 28.12.1885. Ks. myös *Aura* 15.12.1885.

29. *Aura* 12.12.1885.

30. *Aamulehti* 17.12.1885.

31. *Aura* 3.12.1885.

32. *Uusi Suometar* 22.12.1885.

33. *Hämeen Sanomat* 19.1.1886.

34. *Wiborgsbladet* 5.5.1885.

35. *Åbo Tidning* 14.10.1885.

36. *Helsingfors Dagblad* 16.12.1885.

37. *Aamulehti* 8.10.1886.

Österbottniska Posten piti suomenkielisten sanomalehtien aloittamaa kirjoittelua viljatullien puolesta vastuuttomana. Lehti piti viljatullien puolustamista kostoiskuna Venäjää kohtaan, joka oli ottanut käyttöönsä omia tullejiaan Suomen tavaroille. Se oli vaarallista ajattelua, ja kaiken lisäksi kostoisku koskisi enemmän Suomen työväestöä kuin Venäjää. *Helsingfors Dagblad* referoi tätä kirjoitusta ja korosti, että venäläiset lisäisivät suomalaisen teollisuuden tullirasitusta, jos Suomeen tulisi viljatulli.³⁸ Ruotsinmieliset sanomalehdet lähtivät kirjoittelusaan suojelutulleja ylipäänsä vastustavasta liberaalista talouspoliittisesta näkökulmasta. Perusteluissaan ne toivat hanakasti esille viljatullien köyhälle väestönosalle tuoman rasituksen. Toisaalta ruotsinmieliset pelkäsivät, että pääosin heidän hallinnassaan ollut vahvasti Venäjän kaupasta riippuvainen teollisuus kärsisi venäläisten vastatoimista.

Pohjoisen näkökantaa edusti *Oulun Lehti*, joka totesi ”muutamien viljelijäin Turun läänissä” olleen puuhaamassa viljatullia. Lehti piti viljatullia ehdottomasti kielteisenä: ”...sitä turmiollisempaa hanketta tuskin voidaan keksiä.” Viljatulli olisi Oulun Lehden mukaan suonienisku Pohjois-Suomelle, josta hyötyisivät aini harvat viljelijät, kun sen sijaan valtaosalle väestöstä se merkitsisi uutta veroa. Oulun Lehti palasi asiaan usean kerran ja kommentoi kärkkäästi toisten sanomalehtien viljatullimyönteisiä kirjoituksia. Kun *Laatokassa* oli ollut tällainen artikkeli, Oulun Lehti kirjoitti: ”...nimimerkki ’Maamies’ – – – jonka todisteiden juoksua on hieman vaikea ymmärtää, näyttää toteen, että meidän maan (teollisuus ja) maanviljelys joutuvat perikatoon, jollei niitä suojata tuonti-tullilla Venäjää vastaan.”³⁹ Pohjois-suomalaisten reaktio etelän talonpoikien viljatullihankkeisiin oli jyrkästi tuomitseva.

Varsinaissuomalaiset maanviljelijät pitivät Turussa Kupittaaan paviljongilla yksityisen kokouksen maaliskuussa 1886. Asiasta alusti *Auran* päätoimittaja Kosti Vehanen, joka tunnettiin ääri-fennomaanina, mutta myös vapaamielisenä.⁴⁰ Viljatullikysymyksessä Vehanen kuitenkin puolusti protektionismia. Hän selitti puheensa aluksi, miten 1800-luvun alussa ja puolivälissä useimmat kansat

olivat asettuneet vapaakaupan puolelle, mutta että ne ”olivat viime vuosikymmeninä yhä enemmän ruvenneet kääntymään suojelustullien ystäviksi”. Vehanen selitti.⁴¹

Kansan taloustieteen harjoittajista tosin vielä sinä päivänä kuin vapaakaupan ystävät ovat verrattain monilukuisemmat, vaan käytännöllisempien valtiomiesten kesken on vapaakaupan ystävien lukumäärä suuressa määrin vähentynyt, jota todistaa sekin seikka, että Pohjois-Amerikassa, Ranskassa, Saksassa, Tanskassa, Norjassa, Venäjällä ynnä melkein kaikkialla muualla paitsi Englannissa ja Suomessa on jo viljatullit, jotka vapaakauppiaiden oppijärjestelmän mukaan ovat jos mitkään vältettävät.

Käydyssä keskustelussa valtiopäivämies Juho Brusila Alastarolta puolusti viljatulleja. Hänen mielestään Suomen Talousseuran olisi pitänyt ryhtyä tässä suhteessa toimenpiteisiin. Kuitenkin Talousseura ”oli pysynyt tuiki vieraana maamme suomalaiselle maataviljelevälle väestölle”.⁴²

Suomen Talousseuran neuvoja Uno Bremer totesi varovasti suojelutullien olevan ”nykyhetkellä” tarpeellisia. Kuitenkin maatalouden ongelmien perussyynä oli, että ”ei ole enemmän käännytty meijerihoitoon”. Kokous valitsi lopuksi toimikunnan, jonka tehtäväksi annettiin järjestää laajempi länsisuomalaisten maanviljelijäin kokous.⁴³

Tällainen kokous pidettiin toukokuun alussa Turussa. Siihen osallistui noin 60 henkilöä eri puolilta Länsi-Suomea. Kosti Vehanen luki edellisessä kokouksessa asetetun toimikunnan esityksen viljatulliasiasta, ”jossa havaittiin toimikunnan katsonen sopivaksi esittää viljatullin asettamista ulkomaiselle viljalle ja ellei tähän suostuttaisi niin kuitenkin ohralle, maissille ja vehnälle”. Toimikunnan esitys viljatullista hyväksyttiin, ja kokouksen pöytäkirja päätettiin lähettää senaatin maanviljelystoimituskunnan päällikölle.⁴⁴

”Herrasmiesviljelijöiden” ja talonpoikien näkökulmat

Monet maamiesseurat ottivat tullikysymyksen esille keskustelukokouksissaan. Itä-Hä-

meen maalaisseuran kokouksessa kaikki puhujat kannattivat suojelutullia, mutta monet arkailivat suhteita Venäjään: ”Suomen suhde Venäjään on sama kuin mökkiläisen suhde isäntään.”⁴⁵ Etelä-Hämeen maalaisseuran kokouksessa rusthollari Kiipula totesi: ”...vilja on halpaa, täytyy maanviljelijäin turvata muihin toimiin n. k. laveampaan heinäviljelykseen ja karjanhoitoon y. m. ja jos taas viljan hinta kohoaa, ruvetaan sitä suuremmassa määrin viljelemäänkin.”⁴⁶ Tässä kuten monessa muussakin yhteydessä ajateltiin, että viljatullien avulla voitaisiin ainakin loiventaa siirtymistä karjatalousvaltaiseen tuotantomuotoon, joka ei ollut vielä lyönyt itseään läpi talonpoikien ajatusmaailmassa.

Oulun Lehti kärjisti syyskuussa 1886 kielteistä kantaansa, ja totesi viljatullien olevan esimerkiksi Karjalan jo muutenkin rappiolla olevalle maataloudelle suorastaan kohtalokkaat. Kun Saimaan kanava pakotti kannakselaiset viljelijät jättämään ”heille vieraan ja hyvin haitallisen elinkeinon – rahdinteen”, niin viljatullit pakottaisivat heidät peräti muuttamaan maasta pois.⁴⁷ Maaliskuussa 1887 *Oulun Lehti* kirjoitti: ”Jos viljatulli Ruotsissa vaan saadaan toimeen, niin on varma että asiasta tulee puhetta meidänkin maassamme. On siis parasta olla varuillaan, jotta asian meillä esiintyessä emme olisi tietämättömiä ja huolettomia.”⁴⁸

Viljatullikysymys otettiin esille yhdeksännessä yleisessä maanviljelyskokouksessa Viipurissa elokuussa 1887. Kahdeksantena keskustelukysymyksenä oli myöhemmän maanviljelysopin professorin Gösta Grotenfeltin esittämä:

Koska maanviljelys nykyisissä suojelustullio-oloissa on joutunut ahdinkoon, jotta meijerialous ja viljantuotanto eivät enää näytä tuottavilta, niin kysytään: mihin toimiin on maanviljelijän ryhtyminen toimeentulonsa turvatakseen ja voivatko viljatullit tässä kohden auttaa?

Grotenfelt vastusti jyrkästi viljatulleja ja esitti kantansa tueksi ”valaisevia tilastollisia tietoja”. Syntynyt keskustelu ei johtanut juuri mihinkään. *Aura* kirjoitti: ”Koko keskus-

telu oli ikään kuin pieni tuulahdus länsipuolelta Pohjanlahtea. Herrasmiehet poikkeuksetta kannattivat esittäjän mielipidettä.” Kokouksessa esiintyneet talonpojat olivat sen sijaan järjestään viljatullien puolella.⁴⁹

Senaatti asetti syksyllä 1887 komitean pohtimaan viljakauppaan liittyviä kysymyksiä. Mietinnössään niin sanottu jyväkauppa-komitea toi esille, että ruista oli tuotu edellisenä kymmenvuotiskautena keskimäärin 500 000 tynnyriä vuodessa. Samaan aikaan rukiin hinta oli laskenut merkittävästi ja viljamakasiinit olivat täyttyneet. Tämän kehityksen syyksi komitea arvio, että viljelijät eivät olleet halukkaita myymään ruistaan polkuhintaan ja että kaupunkilaiset ja maaseudun työväki ostavat mieluiten valmiita venäläisiä jauhoja. Suurin osa rukiista tuotiin valmiiksi jauhettuna. Kolmantena syynä komitea piti sitä, että liikenneyhteyksien vuoksi Venäjän tai Saksan satamista oli helpompi kuljettaa viljaa pohjoiseenkin kuin oman maan sisäosista. Neljänneksi komitea arveli kauppiaiden käsittelevän mieluummin ulkomailta tuotuja suuria eriä kuin ostavat pieniä eriä yksittäisiltä viljelijöiltä. Viimeksi mainitun syyn vuoksi komitea suositteli viljelijöille jonkinlaista yhteistoimintaa tuotteidensa myynnissä.⁵⁰

38. *Österbottniska Posten* 17.12.1885.

39. *Oulun Lehti* 3.2, 13.2, 18.2, 13.2, 20.2, 27.2 ja 6.3.1886

40. Jari Niemelä (2009) *Varhaisen maamiessseuraliikkeen tutkimus – Taivassalon isäntäyhdistys poliittisena toimijana* (julkaistavaksi hyväksyty käsikirjoitus, Suomen maatalousmuseon julkaisuja).

41. *Aura* 20.3.1886.

42. *Aura* 20.3.1886.

43. *Aura* 20.3.1886.

44. *Sanomia Turusta* 18.5.1886. Monet kuntakokoukset esittivät valtiopäivätoivomuksinaan viljatullin säätämistä. Esim. *Turun Lehti* 18.5.1886, *Aamulehti* 8.11.1887, *Aura* 5.1.1888, *Savo* 5.1.1888, *Aura* 11.1.1888, *Uusi Suometar* 22.1.1888.

45. *Keski-Suomi* 8.7.1886.

46. *Uusi Suometar* 9.7.1886.

47. *Oulun Lehti* 18.9.1886.

48. *Oulun Lehti* 23.3.1887.

49. *Aura* 30.8.1887. Grotenfeltin puheenvuoro ks. *Aura* 13.9.1887.

50. Suomen viljakauppa varten asetetulta komitealta: alamainen mietintö toimenpiteistä Suomenmaan viljakaupan kehittämiseen Komiteanmietintö 1888 1b, Helsinki.

Viljatullit olivat kuitenkin komitean mielestä välttämättömät. Se viittasi muualla käyttöön otettuihin suojelutulleihin ja totesi:⁵¹

Kummaa olisikin, jos maanviljelys meidän piiloisessa ja kuitenkin niin helposti maailmankaupan päästävässä maassa voisi ilman eri suojelusta kestää sitä taloudellista taistelua olemisen edestä, jonka suuret kansat ovat alkuun panneet ja armahtamattoman jäykästi pitkittävät.

Viljo Rasila on esittänyt merkittävän näkökulman viljatullikysymykseen. Koska ruis-tulli kohdistuisi lähinnä Venäjältä tuotavaan viljaan, ei voi jättää ottamatta huomioon sitä, että Saksasta olisi tässä suhteessa tullut melkoinen kilpailija Venäjälle. Saksalaisia viljakauppiaita houkuttelivat Suomen markkinat senkin vuoksi, että siellä oli otettu käyttöön vientipalkkiojärjestelmä. Se aiheutti jopa sen, että saksalaisten kauppiaiden kannatti tuoda viljaa ulkoa ja viedä sitä taas eteenpäin.⁵²

Maanviljelysseuroille viljatullikysymys oli vaikea. Esimerkiksi Satakunnan maanviljelysseuran johtokunta otti varovaisesti myönteisen kannan viljatulliin lausunnossaan jyvakaupakomitealle. Se kuitenkin korosti, että maatalouden tulevaisuus oli nimenomaan karjataloustuotannon kehittämisessä.⁵³ Tässä yhteydessä tulee selkeästi esille, että ”herrasmiesviljelijät” ja maatalousoppineet näkivät lypsykarjataloudessa Suomen maatalouden tulevaisuuden. Etelä-Suomen talonpojat sitä vastoin olivat tässä vaiheessa peloissaan siitä, miten heidän perinteisen myyntituotteensa rukiin kävisi.

Talonpoikaissäädystä vuoden 1888 valtiopäivillä esittivät Antti Tuomikoski, Kustaa Kiipula, Frans Björni ja Antti Mattila anomusesityksen väliaikaisesta viljatullista. Jonas Castren esitti omasta puolestaan tuontitullia määräytyville venäläisille teollisuustuotteille sekä rukiille ja ruisjauhoille.⁵⁴ Talonpoikaissäädyn käsitellessä asiaa ruotsinmielinen Edvard Duncker luki pitkän valmistellun puheenvuoron. Hän esitti anomuksen hylkäämistä, koska viljatullit olisivat eduksi vain suurviljelijöille ja rasittaisi-

vat eniten kaikkein köyhintä väestönosaa. Hän sanoi myös, ettei tiennyt yhtäkään maata, missä viljatullit olisivat hyödyttäneet maataloutta. Innokkaana liberaalina tunnettu ja lähellä ruotsinmielisiä ollut John Hedberg esitti, että koko ongelma johtui ruplan alhaisesta kurssista ja korjaantuisi itsestään, kun kurssi nousisi. Jos näin ei tapahtuisi, ”tukalasta asemasta” ei voitaisi selviytyä viljatullienkaan avulla. Monet edustajat korostivat, että viljatulli olisi väliaikainen ja voitaisiin peruuttaa huonoina vuosina. Keskustelua käytiin laajasti kokonainen päivä, ja lopuksi sääty päätti äänin 30–20 toimittaa anomusesityksen valtiovaliokuntaan.⁵⁵ Valiokunta ei kuitenkaan ehtinyt käsitellä asiaa ennen valtiopäivien päättymistä.⁵⁶

Pohjoissuomalaisten tunteita osoittaa, että esimerkiksi Kuolajärven kuntalaiset lahjoittivat ”ison kallisarvoisen” karhunnahan edustajalleen Iisakki Hoikalle, joka ”kunnollisesti ja tunnollisesti vastusti eloviljatullin säätämistä”.⁵⁷ Hoikka lausui valtiopäiväkeskustelussa muun muassa:

”Tornion, Kemin, Kajaanin ja kaikista enimmin Lapin tuomiokuntalaiset ovat nimittäin hyvinäkin viljavuosina pakoitetut suurimmaksi osaksi ostamaan viljatarpeensa, ja mainitut maamme pohjoisimmat asukkaat tulisivat sentähden viljatullin kautta mitä raskaimmin rasitetuiksi leipäve-
rolla, he kun teitten ja muiden kulkuneuvojen puutteesta monilla vaivoilla ja ponnistuksilla saavat leipää hankkia ja usein lisätä siihen olkia ja pettua.”⁵⁸

Mahdollisuudet viljatullien säätämiseen alkoivat näyttää toivottomilta. *Tapio* kirjoitti heinäkuun lopulla vuonna 1888, että ”ylemissä piireissä” on Suomelle myönnetty viljatulli, sillä jatkuvat sateet ja myös hallayöt olivat pilanneet satotoiveet, joten viljan hinta näytti nousevan ilman tullejakin.⁵⁹ *Sanomia Turusta* edusti varovaisen vanhasuomalaista linjaa.⁶⁰ Lehti kirjoitti, että viljatullin raukeaminen oli oikeastaan hyvä, koska se olisi ennestään vain ärsyttänyt lisää venäläisiä.⁶¹

Vuonna 1889 viljatullikysymys hävisi julkisesta keskustelusta. *Savo-Karjala* totesi

heti alkuvuodesta, että ”nyt ei kukaan muis- ta koko viljatullia”.⁶² Sortovuosien alettua viljatulli Venäjän suuntaan tuli jo yleispoliit- tisen tilanteen vuoksi mahdottomaksi.

Etelän talonpojat olisivat halunneet tullis- suojelua viljalle, jotta heidän perinteinen rukiinviljelynsä olisi voinut jatkaa. Pohjois- sen väestölle ja teollisuuden työvälle viljan tai paremminkin ruisjauhojen vapaa tuonti oli tärkeä asia, mutta etelän maataloustyö- väestölle tullikysymyksellä ei ollut ilmeises- ti niinkään merkitystä. Karjataloustuotannon parantamiseen oli olemassa keinot, mutta kehitys oli väistämättä hidasta. Vielä 1880- luvulla kukaan ei puhunut maitotaloudesta päätuotantosuuntana, vaan karjatalous nähtiin viljanviljelyn hyvänä tukena ja rahatu- lojen antajana.

Tähän aikaan oltiin vedenjakajalla, mikä tulee esille viljatullikysymyksestä käydyssä keskustelussa sikäli, että ”herrasviljelijät” ja maatalousoppineet näkivät lypsykarjatalou- den edistämisen antavan parhaat tulevai- suuden takeet Suomen maataloudelle. Sen sijaan Etelä-Suomen talonpojat olivat vielä tässä vaiheessa huolissaan, miten vallitse- vassa tilanteessa kävisi heidän perinteisen tulojen tuojan, rukiinviljelyn. Kun viljatulli- hankkeet raukesivat, se vauhditti osaltaan siirtymistä lypsykarjatalousvaltaiseen tuo- tantoon.

Kun margariinille määrättiin korkeat tul- lit, suojele ei kohdistunut kotimaiseen mar- gariiniteollisuuteen, sillä margariinin val- mistus kiellettiin pian kokonaan. Tähtäi-

messä oli voin tuotannon suojaaminen, ja senaatin päätökset herättivät myönteistä mutta vähäistä huomiota. Suomalaiset olivat tyytyväisiä myös siihen, että margariinin asema oli ajettu ahtaalle kaikkialla Länsi- Euroopassa. Voin kulutus nousi, mikä tiesi myös nousevia hintoja.

Tästä ajanjaksosta alkanutta nopeaa muu- tosta kuvaamaan on usein käytetty tunne- tun maatalousmiehen Östen Elfvingin Kuopion valtakunnallisessa maatalousnäyttelys- sä vuonna 1906 tekemää kärjistystä, että nälkä ei loppuisi Suomesta ennen kuin vii- meininkin ruiskuhilas olisi kadonnut pel- loilta.⁶³ ■

51. Suomen viljakauppaa... 1888, 15.

52. Viljo Rasila (1966) 299–305; Suomen viljakaup- paa...1888, 18.

53. Pöytäkirjat 1888, Satakunnan maanviljelysseuran arkisto, TMA; *Satakunta* 22.5.1888; *Åbo Tidning* 20.1. 1888.

54. Suomen Talonpoikaissäädyn Keskustelupöytäkirjat Valtiopäivillä vuonna 1888 Ensimmäinen vihko, Hel- sinki, 191–193; *Uusi Suometar* 9.2.1888.

55. Suomen Talonpoikaissäädyn ... 1888, 225–264.

56. Esim. *Savo-Karjala* 12.6.1888.

57. *Uusi Suometar* 3.7.1888.

58. Suomen Talonpoikaissäädyn... 1888, 229.

59. *Tapio* 18.7.1888.

60. *Suomen lehdistön historia 6: sanoma- ja paikallis- lehdistö 1771–1985: hakuteos Kotokulma – Savon Leb- ti toim.* Päiviö Tommila, Ulla Ekman-Salonkangas, Eeva-Liisa Aalto & Raimo Salokangas, Kuopio: Kustan- nuskiila, 347.

61. *Sanomia Turusta* 29.9.1888.

62. *Savo-Karjala* 7.1.1889.

63. Niemelä (1996) 127.